

totta magának?; s mi mindent, elbeszélést, regényt, drámát halasztott a jobb csillagállások korára – sokaknak jut ez most eszébe.)

Megírta inkább jelentéseit és tájékoztatásait, vizigót diplomataként, például „*nagybátyám látogatásáról, a vele folytatott kereskedelmi tárgyalásokról, valamint kalapjának helyzetéről*”, fergetegesen; megírta az ÁPRILIS BOLONDJA folytonos megcsalások dacára is megőrzött beugrathatóságának hűségét és szépségét (nehogy az ő hitetlensége miatt ne virágozzanak ki aztán a hársfák); imádkozott az üldözökért („*csillapítsd meg iszonyú szívüket... segyítsd az üldözöket is pihenni*”); vagy a megfordított beszéd keserű iróniájával értetlenkedett azon, hogy mit akarnak ezek a „*kurdok*”, „*és miért kerítenek a kipusztulásuknak ekkora feneket*”. Néha már a végtelékig tömörített fogalmazás, igen erőse sűrített novella három oldalon (ÉJFÉLI ÜGYELET), jelenségek, tárgyak rögzítése, összegezek.

Bajor erre is korán mutat hajlamot: már a hetvenes években kórházi leltárba véteti magát („*zöld-fehér csíkos pizsama, emberrel*”), talán azt reméli, így kiderül, ki is volna ő; sőt már 66-ban kéri a számlát a főúrtól, felszámítat a gyerekkorban kezdve a csillagködökig mindent, mert tudja, „*eljön az idő, amikor mindezekért le kell pengetnem a mulatság árát*”, amikor majd (negyedszázad múlva, az utolsó írások egyikében) az ANYANYELV-ért fohászodik és mond hálát: „*hallgatni csak komok anyanyelven örökre elnémulni így tudunk mindegy nekünk ha töredék ha emlék pusztult betűk a kidőlt sírkövön*”.

Bajor Andor igazi bravúrait mégis ott találni, ahol szövegeiben a pengeélel hajszálvékonyan, de mélyre metszett szatírákat az elbeszélés szemérmes, rejtett költőisége szövi át. Nehéz az ilyesmire példát hozni, recenzióban ezt illusztrálni, pedig épp ebben bővelkedik ez a könyv.

Az olvasás közben jegyzetelőnek végezetül volna azért pár kérdése: Tessék mondani, Bajor úr, aztán megengedte-e most már az Atyaisten, hogy Őregnek nevezze, s főként kugliznak-e együtt, és állitgathatja-e Ön az Őregnek a bábukat? Hát azzal a szerencsétlen, magára hagyott őrangyallal hogy vannak most megegyezve, ki vigyáz kire? Vagy ne is kerteljünk, vegyük inkább magunknak végtére is a bátorságot, és a Jóisten kérdését te-

gyük fel ennek a már többször emlegetett őrizőnek: „*Te, angyal, hová tetted a te pasasodat?*” Mert erre már, ha a hárfaórák alól fel is van még mindig mentve, tényleg nem felkelheti ez a „*lazzukáló*”, cserbenhagyó szellemi lény azt:

„*Hát őrzője vagyok én az én pasasomnak? Mert éppenséggel a fején találná a szöget.*”

Závada Pál

OLVASTAM EGY VERSET

Jánosy István: *Madársírató*
Kortárs, 1991. szeptember. 63. oldal

Jánosy István költészetének sajátos motívumrendszere már első kötetében, az 1948-ban kiadott PROMETHEUS-ban – ez volt egyébként az utolsó kötet, amelynek Baumgarten-díjat ítéltek, igaz, meg már nem kapta – készen megmutatkozott, és társult ehhez az az idioszinkratikus hang, ami elemzéssel oly nehezen közelíthető meg. A hang túl van a költői mesterség megtanulható elemein, de innen, leginkább talán az intonáció felől juthatunk hozzá, noha intonálni is csak hangot lehet. A hang a költő legmélyebb sajátja, semmi tényszerűen kimutatható köze nincsen a költészethez, mégis minden ezen fordul. Jánosy költészete nem éles fordulatokkal tágitotta bejárható birodalmát, nem síkváltásokkal dimenzionálta világát, hangfekvése is változatlan. Témakörei is mindig ugyanazokból a centrumokból gyűrűznek ki. Mégis folyamatosan megújul, időről időre váratlan remeklésekre képes. A megújulás és remeklés ilyen pillanata ez az újabb szonettje:

MADÁRSIRATÓ

*Egy madarat kell elsíratnom,
törékeny csontú madarat.
Kislányos, szelíd arca fantom.
Panasz az arcán nem fakad.
Csípőtől kimerevített lábbal
feküdt ágyásiban éveikig,*

*tusakodott a kór halállal,
végül megunt: éhezik
halálíg – így döntött. Fokonként
aszott összebb, mint Tithonosz,
ha már a Mammon oly gonosz...
És elröpült a földről onként...
Uram, gyerekes lányodat
legkisebb angyalodnak fogadd!*

A versnek több előzménye is van az életműben, a PROMETHEUS-ból a TUDOD, KI VAGYOK... című vers, AZ ÖRÖK BÉKE ALMAI-ból a HOL VAN A RÉGI LÁNYTEST?... , a KUKORICA ISTENNŐ-ből az ÁLLAPOTOS NŐ, valamennyi szonett, mellesleg, s mindegyik a lányság és anyaság közötti állapot, az életből életbe való átmenet, az életadás előtti pillanat megörökítése. De lehetne más példákat is hozni, csupán a madármetafora előfordulásaira vagy épp a nő és gyerek megfeleltetésére. Bizonyos, hogy Jánosy nőképeknek fókuszja a KUKORICA ISTENNŐ című vers: „Még oly zsenge indián rablány a legszebb! / Csipője orsó, karja, combja fűzgally. / Melle fecskéfészke még ki sem nőtt. / Legyen ő a kukoricaistennőnk!” De lépten-nyomon efféle megfogalmazásokra akadni: „Madárka-mellkasát egy kezemben tartom”, „Egy új arc csodás madárfióka-lénye”, „gyerekkarcú másod, búzavirág szemű kislány / bámult – fénytől zavart bagoly – morcosan”, „Szeplős madártojás-arcán csak két szulák-nagy szeme világít”, és közeledve a MADÁRSIRATÓ-hoz: „Nők, kikkel testem összebogozódott, / eltűntek, mint az őszi, röpke fecskék”. És hogy az idézetek iránya még egyértelműbb legyen, álljon itt néhány sor ÁLOMVIZÍÓ című, alcíme szerint 1942-ből való, első, álomból írott verséből: „nyurga lányka” kel ki egy sirból, „Téli ág-karja megmoccan”, „Foszlott húsa mind kevesebb. / Egyik melle már leesett, / másik porló fecskéfészke”. Jánosy lány-, nő-, asszonyalakjai mögött nem egyszerűen egy platóni nőidea rajzolódik ki, hanem egy jungi nőarchetipus áll. Ennek a költészetnek a vízió álomvizíók, Jánosy első verseitől fogva következetesen elemzett álmokat épít lirájába, Szabó Lőrinc tudati élveboncolását folytatva immár az éber elme által elérhetetlen régiókban, megelőzve és párhuzamosan haladva az ötvenes-hatvanas évek amerikai vallomásos (*confessional*) költőivel.

Lirájának motívumrendszere, tematikája az álom- és lélekelemzéssel előhívott archeti-

pusok köré épül. Így ír már 1947-es datálású, MONDD, KI VAGY? című versében: „*Mondd meg, ki vagy? / A lány, aki ringva jött, s most fekszik a zúgó fák alatt, / vagy a karcsú szél, amely nekidőlve bólogatja az ágakat, / vagy épp az ág, mely zöld lánoggá csavarulva párját bolondosan löki, / vagy a millió csillámló levél?*” És most az oly sokszor megénekelte nyurga, vadóc, ág-karú, madárcsontú lány, az életet adó, életet hordozó nő saját életéért kell, hogy küzdjön. Jánosy világában, ahol a részvét, a közösségvállalás az esleettekkel oly hangsúlyos megfogalmazást kap, a küzdelemnek akkor van értelme, ha másért folyik, áldozatot csak másért lehet hozni. A MADÁRSIRATÓ több motívuma is felel a KUKORICA ISTENNŐ-re. „*Fonnyaszlja kór az agg húsát*”, írja abban, „*tusakodott a kór halállal*”, írja itt. Az áldozathozatal, mert másért történik, nem lehet hivalkodó, látványos póz. Az egykor, a más versekben életadó nő áldozathozatala itt az, hogy elébe megy az elkerülhetetlen végnek, hogy méltóképp válaszoljon a MONDD, KI VAGY? kérdésre: „*Lehet-e minden újra egy?*” A KUKORICA ISTENNŐ kamasz lányát föláldozták a termékenységért; ennek a versnek az asszonyalakja a természetlen, tehetetlen lét terhétől szabadul meg. A költemény első három kvartettjének narratív íve elmondja a madárcsontú, visszagyerekesedett öregasszony halálának történetét. Öngyilkos elhatározására, amelynek Jánosy világában áldozati jelentése van, a költő minden minősítő jelző nélkül tér ki: „*végül megunt*”, „*És elröpült a földről onként*”. Az értékelés, a jellem értékeinek kiemelése az elhatározás, a tett előtt történik, a harmadik és negyedik sorban: szelíd, türelmes. Krisztusi tulajdonságok, szembeállítva a bibliai Mammon mohóságával. Hogy Mammon miért épp Tithonosz után említődik, azt nem annyira kiszámított allúziós technika magyarázza, hanem Jánosy – prózai megnyilatkozásokban gyakran kifejtett – látásmódja, amely tudatosan ápolja kettős gyökerezettségét a platóni görögségben és a jézusi zsidó-kereszténységben. A halhatatlan, de tücsökké zsugorodott királynak, Tithonosznak feleségétől, a hajnal istennőjétől volt egy *Memnón* nevű fia, trójai hős... De ez csak a nevek asszociációs köre; Mammon, mint azt az életmű számos pontjáról iderántott idézettel lehet igazolni, nem pusztán a gyon, anyagiasság jelképe, ha-

nem az e mögött álló önzésé. „*Ki nem adja oda az életét másért, / hanem zsongorgatja magának, / elveszti azt örök sorvadásként, / sarja nem támad*” – ismét a KUKORICA ISTENNŐ sorai ezek, az önzés és zsongorgatás negatív képe, szemben a MADÁRSIRATÓ magaatadó zsongorodásával. MADÁRSIRATÓ. Ahogy egy korábbi, MADÁRDAL című versében írja: „*Mi a madarak dala? / A lélek egysége önmagával.*”

A szonett szerkezete, már csak rövidege miatt is, könnyen áttekinthető; de itt a sira-tóének műfaji megkötöttségeihez való alkalmazkodás még áttetszőbbé teszi. A témamegjelölés (első sor), jellemzés (második-negyedik sor), az elhunyt életének-halálának földidézése (ötödik-tizenegyedik sor), maga a halál (tizenkettedik sor) ha csak jelzésszerűen is, de kontúrosan megvan a versben. A tizenkettedik sor visszacsatolása a madármetaforához lekerekíti a szonett három kvartettjét, hogy a zárlat sorpárja eleget tegyen a búcsúztatás követelményének: a halottat a Gondviselőre bizza. Madárszárny, angyalszárny – a jól előkészített átmenetbe beúszik, a jelenetet oly jellemzővé téve. Jánosz nőarchetipus-képe: „*gyerekes lányodal*”. Ebben a furcsa, nem is egyértelmű jelzős szerkezetben megragadható, ahogyan megszólal az a *hang*. A hang, amelynek megismeréséhez nem visz közelebb, ha az elemzés kimutatja, hogyan keveredik a kétféle, angol és olasz szonettforma Jánosz versében, sem az ötödik és az utolsó sor metrikai megugrásának analízise. Hiszen a MADÁRSIRATÓ legfőbb trükkje éppen az, hogy ez a rendkívül zárt, feszesre húzott szerkezet, amely ekképp önálló, önértelmező is, milyen szélesen nyílik az életmű egészére: versforma, verselés, tematika és motívumkincs, intonáció és hang hogyan épül a korábbi versek emlékezetes momentumaira. Jánosz legsajátabb képessége az, ahogyan artikulálni tudja a lélek mélyén gomolygó ösképet. Artikulálni: hangot adni nekik, mert ami ő maga, az csak rajtuk keresztül és általuk szólhat meg.

Ferencz Győző

NEMZEDÉKI ÖNVÉLELEM

Keresztury Tibor: *Féltérpezsben. Arcképek az újabb magyar irodalomból*
Magvető, JAK-füzetek 54., 1991. 308 oldal, 196 Ft

Bertha Bulcsu 1972-es és 73-as könyveiben (MEZTELEN A KIRÁLY, ÍRÓK MŰHELYÉBEN) emlékezetes novellákká faragta harminchárom interjúját, Domokos Mátyás A PÁLYATÁRS SZEMÉVEL (1982) című kötetében az élőbeszéd elevevőségével és feszültségével idézte föl egyenrangú párbeszédét huszonzét íróval és költővel. Keresztury Tibor sem interjúkat készített, hanem – legalábbis gyakran – tanulmányokat szabadal át kérdésekké, és írásban kéri a választ. Nem sajnálja a kérdező és a válaszoló közötti drámai teret a „*csöndes meditáció és alapos végiggondolás*” terének kedvéért. Áldozatot hoz a komolyságért, amelyet rákényszerít alanyaira: egy irodalmi nemzedék mérvadó vélekedését akarja bemutatni önmagáról.

Tizennégy arckép 1988 és 1990 között. Eredetileg mindegyik az *Alföldben* jelent meg. Csengey Dénes, Csordás Gábor, Esterházy Péter, Géczy János, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Markó Béla, Marno János, Márton László, Parti Nagy Lajos, Szilágyi Ákos, Sziveri János, Szócs Géza, Zalán Tibor. Ezt a névsort Keresztury Tibor (*1962) izlése és a kronológiai keret tartja össze: két kivétellel minden szereplő 1950 és '54 között született; a legidősebb, Marno 1949-ben, a legfiatalabb, Márton 1959-ben. Minden lista vitatható (nyilván a legsajnálatosabb az, hogy egyetlen nő sem szerepel a kötetben), de Keresztury izlése jó: mindenki érdekes, valamiképp mindenki fontos alakja a generációnak.

Fontosabb kérdés, hogy a nemzedéket tekinthetjük-e egységnek. Ha a főnti listára nézünk, még inkább a kötet ismeretében aligha hihetjük ezt. Amúgy is századunk első felének érdekes művelődéstörténeti s-bölcséleti sejtései, amelyek a nemzedékben vélték megtalálni a kultúrát formáló tevékeny elvet, az entelecheiát, kiigazításra szorulnak. Mert igaz ugyan, hogy egyazon időben nem egyidejű törekvések működnek együtt és harcolnak egymással, ám ennek csak egyik oka több nemzedék együttélése. Nemcsak történetük és személyiségük, hanem hagyományaik és